

משורר בשטח | אילן ברקוביץ

משורר אינדיבידואליסטן

סנדרו רוד, המשורר הישראלי הראשון שכתב על שואת יהודי רומניה

אנדרטה לזכר שואת יהודי רומניה בחצר בית הכנסת המרכזי בבוקרשט צילום: אבישי רביב

התיל של המחנה כ"שומר" ואת השינה כ"צפוד" טרף – אל זרועותיה אפל". התחושה היא אמנם של מקום מעצר, כלא: "הכל נרם מפנים לתיל. והמרחקים נראו / אתרים מן הסימס-יחולקים" (אור הלילות, מלילות במחנה-הסגר, א', עמ' 12). בשיר השני של המחזור פונה המשורר אל נפשו בתחינה נוגעת ללב: "הקשיבי, נפש, אל תבכי את זעריך, / רגע – אובר ערכם של הבדים שידעת, / והשחר קורא לעינים פקוחות להנות: / פעם – ראה של תלויים: פעם – ראות ידויים" (שם, עמ' 13). הטור החותם את הבית הראשון חוזר גם בשני המרוכעים הבאים בשיר ונוסך על הרברים מזמור מוות, הבא לירי ביטוי בשני הטורים הפותחים את הבית האחרון: "הפיות ניכם אכר. רוערות הירם. / והיצר הולך עירם אל בית המטבחיים" (שם). זו כתיבה ישירה, ללא כחל וסרק, גם אם באמצע עות מטפורות אימג'יסטיות: "עינים עולות מן הליל... / עינים טרופות – כבשורה של צער לא תגיש" (שם, ג').

בתחילת השיר הרביעי של המחזור מתחיל הדובר לשאת את מר גורלו באופן ישיר, לאחר התיאור הכללי של האווירה במחנה ורגשות האנשים הכלואים בו: "השיץ הנה רחוק הוא ממני. / פי רמי לא האדים את הדברכן, / וקולי לא הרטיט את עלי האילון... / השיץ הנה קשה לחשוב... / העצים הם ללא נפש, / והתיל הוקד פסתר" (שם, עמ' 14). אלו נקראים כטורי נהייה וככי של המשורר על מר גדולו דגע לפני הקרשורו ההצטרתי שפותח את השיר החותם את המחזור כולו: "אני גונן בי את החייה, / שגח אי פעם בקצות השפתים. / הנפש תפיה בקורני תיל-הבקר... // ברחוף האביב על פני המחנה / עולה תרעלה של עתים אחרות" (שם). אפשר כי אלו שורות שיר שלא יכלו להתקבל בידי קהל הקוראים והמבקרים עם קום המדינה ותחושת העצמאות, אך עשרות שנים לאחר מכן הטיבו להבינם משוררים שחוו את השואה מצד מש-פחתם.

המשורר עורך פלר, למשל, מתבר ספר השירים "מכתבים לבדג'בלון" (1978), כתב כי "השואה ומודאותיה מלווים רבים משיריו" של סנדרו רוד. בניגוד לחיזיונים המקובלים שכתבו על שירת רוד כלידית ומאופקת, הוא ציין כי "סנדרו רוד מתאר את הזוועה בלהט אקספ-רסיוניסטי, תוך שהאנייה-השר הופך לאנחנו", כלומר המשורר נוטל לעצמו את החירות להיות פה לאני הקולקטיבי ("הודע שקפא הוא הנובט", עיתון 77, פברואר 1998, עמ' 7). וב-17.6.1982 התקיים בבית הסופר בתל אביב סיי מפוזיון על ספרים חדש מטעם אגודת הסופרים העברים, והמשורר אמיר גלבע נקבע להיות זה שיטוח עם סנדרו רוד לדגל צאת ספרו החדש, "פיוטים קטנים". כידוע, כל בני משפחתו של גלבע נספו בשואה והוא כתב על הנשוא את מעט בשיריו, אפילו באתה השנה שבה פורסם ספרו הראשון של רוד. בארכיון גלבע, שנמצא אף הוא במרכז קיפ, התגלו ארבעה רפי הכנה שגלבע כתב לעצמו לקראת השיחה עם רוד. "כמו לא מוכד לאנשים עד היום", כתב גלבע על המשורר עמו עמד לשוחח, והסביר את המ-כניום של כתיבתו: "הכרח היה לו לומר רברו. בשיר. שנתיים במחנה-הסגר והמראות שראה לא נתנו לו מנוח".

לופים" (1973) ועל שירתו בכלל כי אמנם מדובר במשורר ליד, "אך הלידיקה שלו היא ליריקה 'סינית' אם אפשר לומר כן" ("שירים כאפודיזמים", מאזנים, כרך ל"ז, נובמבר 1973, עמ' 471). הלידיקה הסינית הזאת, כלשונו של זמורה, באה לירי ביטוי לדעתי במחזור השירים "מלילות במחנה-הסגר", שדוחו היתה זדה לנר רמה השירית המקובלת של התקופה. אמנם בעותק הספר הנמצא בארכיון המ-שורר ישנה הקרשה לבבית שהוא כתב למשורר אברהם שלונסקי בוז הלשון: "לאברהם שלונ-סקי, שפתח דרך בספרות להרבה צעירים, וגם לי. ספר זה של אור ולילות, באהבה, סנדרו רוד, 18.8.1949", ושלונסקי גם חתום על כתב ההס-כמה היפה שהוא כתב "לידיי סנדרו רוד" על ספר התרגומים שלו משירת רומניה החדשה (לעיל), אך הרשמים שהיו למשורר הצעיר בש-עתו מהפגישה הראשונה שהוא ערך עם המא-סטר בבית הקפה "כסית" ולאחר מכן לא היו פשוטים כלל ועיקר: "היה זה יום אחד באביב 1947, בשעת בין הערביים... אני ידעתי מי הוא, הוא לא שם לב אליי; כך תיאר את פגישתם הראשונה, במהלכה מסר רוד משיריו לשלונ-סקי. הוא תיארם כ"כתובים בעברית עילגת של עולה חדש", ולאחר מכן סיפר כי שלונסקי העיר העדותיו ו"הסביר לי עד כמה איני שולט בשפה העברית, אבל בין השיטין הצלחתי להבין, כי לא הכל אבוד וכותב השירים אינו נטול כישי-דון" ("אברהם שלונסקי, 20 שנה אחרי", "כוסית ב'כסית", ידיעות אחרונות, ספרות, 7.5.1993, עמ' 24). ממרחק השנים נראים לי שירי מתנה ההסגר של סנדרו רוד ברוכי כישרון. העברית שבהם לא עילגת כלל וגם בלידיקה סינית הם לא נכתבו. משום מה הם נקראים על ידי באופן חזק וברור, נועזים ואמיצים כאו כן עתה.

על חמשת שירי המחזור חולשת אוירת מתנה ההסגר יחד עם השלכותיה על נפש המשורר. בשיר הראשון הוא מתאר את הלי-לה כ"מעלה קטרות דממות", מזכיר את גדרות

של ינקו. ברשימות העיתונאיות שכתב רוד על יצירתו של ינקו הוא הסביר כי בעיניו "ינקו לא צייר אלא ברא תמונות", בבחינת "האמן הקובע סדרים בתוהו". שירתו של סנדרו רוד נתפסה על ידי הביקור-רת הספרותית בדרך כלל כשירה אימג'יסטית והוא נתפש כמשורר דימויי, שכוחו בתיאורן של תמונות בודדות, רגעים תולפים בהווה. הדושם שעלה מקדיאת שירתו על ידי המבקרים היה של משורר לירי הנושא את קולו בשקט. על כן מפ-תיע לגלות בספר שיריו הראשון והצנום, "אור הלילות", 39 עמודים בסך הכל, מחזור שירים מסעיר לב בשם "מלילות במחנה-הסגר", הכר-לל חמישה שירים (עמ' 12-14) שהיו חריגים על פי הנושא ושונים על פי הצורה ממה שהיה מקובל ליצור בשירה של אותה תקופה. בשנה שבה ראה הספר אור הוא לא התקבל בקלות על ידי הביקורת. כך למשל כתב נתן גורן ב"דבר השבוע", במסגרת רשימת סיכום על "ספרותינו היפה לשנת תש"ט", כי "בחוברת השירים 'אור הלילות' לדור סנדרו יש משהו מהגות לירית, אבל לא תמיד תימצא השליכה בין בתי-השיר. ולעומת זאת, באותה רשימה כתב על ספר שיריו הראשון של חיים גורי, "פרחי אש", כי ממנו "עולים צלילי השיר העברי החדש, החזקים מכל אשר הגיע אלינו בזמן האחרון משירתנו הצעיר-דה" (דבר השבוע, 22.9.1949).

הלל ברול הגדיר את סנדרו רוד כ"משורר אינדיבידואליסט", וציין כי גם אם פה ושם ניכרים בשירתו רשמים שלונסקאיים ואלת-רמניים, עדיין ההרגשה הכללית היא של ח-רוש בצורה ובתוכן. ברול הבהיר כי לדעתו רוד "נכשל כשהוא מתפתה לאקסואליות", וכשהוא מתפנה לשחד על נופי ארצנו וחינו או הופכת שירתו ל"תלושה וחיודת" ("מן השיר אהב-נו רק", אשמורת לספרות ואמנות, גיליון 9, 8.9.1949). היטיב לתאר את רוח הרברים המור-ציא לאור ומבקר הספרות ישראל ומורה, שכתב על ספרו השלישי של סנדרו רוד, "מראות בגי-

רמה כי שואת יהודי רומניה מעולם לא זכתה להרים ציבוריים גדולים ולהכרה מש-מעונית בחברה הישראלית. אמנם מחקרים, ספרים חשובים נכתבו ואף כמה סרטים נעשו החל משנות התשעים של המאה הקודמת, אתרי הנצחה הוקמו ובשנה שעברה אף נקבע לראש-נה טקס ממלכתי לזכרם של מאות אלפי הנס-פים מטעם מוזיאון "יר ושם" בירושלים, אך קול כאבם של ניצולי השואה הרומנית ובני משפ-חותיהם שנספו לא נשמע. היהודי הרומני תושב ישראל לא זוהה אף פעם עם השואה אלא עם בריחות של הגשש החיור, מאכלים מוחמצים לרוב וננסי ברנס. אפשר כי אפילו בין יושבי קריית ספר לא רבים יזוה את הסופר אהרן אפלי-פלר עם שואה זו, שהוא חווה על בשרו בערבות האפלים של טרנסניסטריה, ארץ הגדרה שבין הנהר בוג לבין הנהר רנייסטר, עליה הוא מיטיב לספר בספריו ובסרט בהשתתפותו, "טרנסניס-טריה – הגיהנום" (1996, במאי: זולטן טנדר). אשר על כן, מרגש הוא הרבר להתחקות אחר עקבותיו של המשורר הישראלי הראשון שכתב על שואת יהודי רומניה, סנדרו רוד (1922-2003), ששמו בוודאי לא מוכר לרבים מקוראי השירה בארצנו.

ארגז קרטון אחר ועוד כמה ספרי שירה שהוציא לאור סנדרו רוד בימי חייו הם נקורת התחלה טובה לבידוד הרברים. זה ארכיון המ-שורר הנמצא במרכז קיפ לחקר הספרות והתרבות העברית באוניברסיטת תל אביב, ולמרות היקפו הדל יחסית הוא מרתק לקריאה, אוצר בלום. סנדרו רוד נולד בשם סנדרו דוידון בעיר טר-גוביטשה (Targovista) ברומניה, עיר חשובה בהיסטוריה של רומניה. היא היתה בירת נסי-כות ולאכיה, בה עלה לשלטון במאה ה-15 ולאד השלישי, המשפר (שכונה "דרקולה"), ואליה נמלטו ניקולאי צ'אוסקו ורעייתו בימי המה-פכה הרומנית של 1989, נתפסו והוצאו להורג. בשנות מלחמת העולם השנייה הוגלה סנדרו רוד למחנה בצפון טרנסניסטריה, מחנה המע-צר ואפניארקה (Vapniarka) האכורי במיוחד שנודע בתנאי הסניטציה הגרועים שלו. מאות יהודים משוכני המחנה נספו ממגיפת טיפוס הבהרות שפרצה בו, אחרים נודו למוות בשוחות חפירה נגד טנקים. רוד שרר את מאורעות המח-נה הקשים ועלה ארצה בשנת 1944. חמש שנים לאחר מכן הוציא לאור את ספר שיריו הראשון, "אור הלילות" (1949, הוצאת ספרית פועלים), שיעמוד במרכז הרשימה הזאת. בשנים שלאחר מכן הוציא לאור עוד שבעה ספרי שירה, אף לא אחד מהם בהוצאה מרכזית אלא בהוצאה עצ-מית (הוצאת 'בול', אולי רמו לעיסוקו בחקלאות בארץ במהלך השנים), ועוד כמה אסופות שירה מתורגמות משירת משוררי רומניה, החשובה שבהן היא אולי הראשונה, "שלום ולחם – יל-קוט קטן משירת רומניה החדשה" (1950, הוצאת ספרית פועלים), שעוד נחזור אליה בהמשך.